

József Attila *Ars poeticájáról*

Bori Imre

Major Nándorral vitánkat lezártnak tekintem, József Attila *Ars poetica*ja értelmezésével kapcsolatban az alábbi reflexiókkal, ami személyemet s kritikai munkásságomat illeti — hallgatással. Sem az önvédelmet, sem a magyarázkodást nem szeretem, azonban ezen a helyen mégis annyit el kell mondanom, miért is nem reflektálok Major Nándornak a *Híd* nyári kettős számában közzétett hosszadalmas, engem érintő írására olyan módon, ahogy azt Major írása kihívhatná. Major ugyanis eszmecesterünkben olyan hangnemet és modort akart meghonosítani az enyhe iróniától a gunyoros kioktatásig és fölényeskedő, már-már lebecsülő „beavatottságig”, amelyre csak hasonló hangnemmél, esetleg azt túllícitálva lehetne válaszolni. S mert ezt a hangnemet és ezt a modort nem akarom vállalni, marad az interpretáció kérdése, ítéljen az olvasó szövegeink s interpretációnk ismeretében, melyikünk jár közelebb a kérdéses József Attila vers intencióihoz.

A pont, amely körül forgunk, József Attila *Ars poetica* című versének második szakasza. Nincs, aki nem értene egyet Major Nándor interpretációjának tételeivel addig, amíg szövegében „elő nem hozakodik a maga játékos képzeletével”, s mondja a rímek varázsát „megfejtve” azok értelmezéséből indulva ki, hogy „ez a *tetején* rím hozza a tej te-jére az ugyanabban a sorban sorkezdőként kiemelt *habzó* szót. *Habzó* te-tején, *habzó* tején, *habzó* ég a valódi világ tetején”. (*Híd*, 1962. 6. szám, 580. old.)

És itt meg is állhatunk, hiszen Major itt kanyarodott el a vers mondanivalójától. Szembesítsük hát a verset Major értelmezésével, vajon

hitelesíti-e az, amit Major e versszakból kihámozott, „kimuta+ott”?

Fordítsuk előbb a próza nyelvére a vers e szakaszának jelentését: Felnőtt vagyok, engem a valóság érdekel — foglalhatjuk össze egyetlen mondatban a szak alapjelentését. S mert költővel van dolgunk, nézzük meg a „hogyan”-ját is, azaz: hogyan fejezi ki ezt az állítást József Attila a költészet eszközeivel.

A kép felszínén a gyermek és a felnőtt képe mutatkozik meg. A gyermeké a „nem lógok a mesék tején” metaforával, a felnőtté az első, a harmadik és a negyedik sorban.

Az első sor személytelen általánosítás:

Az idő lassan elszivárog...

s mint ilyen, általános érvénnyel bír. S ha most megkerüljük a második sort, amelyben a költő a múltat, az öregedést önmagára vonatkoztatja, mert kikapcsoltuk a költői ellentét első tagját (a gyermek képét), a harmadikban már felerősítve jelentkezik ennek az általános igazságnak a költőre vonatkoztatott érvénye („hörpintek”), hiszen párhuzamosan hangzik fel immár másodsor az ige egyes szám első személyének ragja, külön pedig az egész versmondat állító jellegével, a második sor tagadó mondatával ellentétben.

Az *Ars poetica* első részének felfogható 5 versszak képalkotása a folyadék fogalomköréből kapta építőköveit — ezt találjuk a vizsgált 2. szakaszban is. Mind a négy sorában ott van: az örök változást, a nem állandóságot, a dialektikus gondolkodásmódra nagyon jellemzően, már a régi görögök is a folyó felidézésével fejezték ki, mint pl. Herakleitosz. S már itt, ennek kapcsán előrebocsátha+juk, hogy József Attila e szup-tilis s valóban költő módjára beszélt felfogásáról, arról, hogy ő a valóságot dialektikusan, dialektikus materialistaként értelmezi, s ezzel el is határolja magát a valóság más értelmezőitől és értelmezésétől. József Attila valóság-felfogása nyer majd költői kifejezést e szakasz két utolsó sorában azzal, hogy a költői kép minden részletét átjárja, alapanyagát képezve a költői kép további rétegeinek is.

Az első sor az idő észrevétlen, szemmel nem látható, szinte érzékelhetetlen múlását hozza — költészetről lévén szó, érzékletes módon („lassan elszivárog”), a versmondat zenei képével is. A második sorban a mértéket állítja fel: az *ámítható*, befogadó, a maga lábán állni nem tudó, „irrealitásban” (mesék világában) élő gyermek képének bekapcsolásával. A valósághoz ő nem e „gyermeki” módon viszonyul (föltűnő, hogy éppen ezt tagadja, s az első szakban a „nem volna szép, ha égre kelne az éji folyó csillagá”-val az irrealitást), hanem ahogyan a szakasz harmadik és negyedik sorában megmutatja, felnőttként, aki tudja és ismeri az őt körülvevő világ törvényszerűségeit és sajátosságait. A dialektikus szemléletű költőt itt tetten érhetjük dialektikájában és költői mivoltában egyaránt. A költő dialektikus szemléletére már utaltunk, s most nézzük az ezt kifejező költői módot.

A filozófiai tétel, a világ makrokozmosza a versben emberi mikrokozmoszá kicsinyítve, az ember érzékszerveivel felfoghatóvá teszi, s mondja:

*Hörpintek valódi világot,
habzó éggel a tetején.*

Az ivás képzete itt is felmerül, de itt már a felnőtt áll szemben a világgal, s mert sűrített, tömény a kép, egyszerre kell utalnia a felnőttiség és a valódi világ természetére. A „valódi világ”-ra utalásról már beszéltünk (szabatos József Attila-i kifejezés-használat ez!), míg a felnőttiséggel kapcsolatban a „hörpintek” és a „tetején” szavakra mutathatunk rá. A „hörpintek”-nek a szerepe hangfestő, jelentésében pedig a „belekóstolás” gondolatát ébreszti, vizuálisan, kiszélesítve a képet az olvasóban a pohár fölé hajló, abból hörpintő férfi alakja idéződik fel, egy magabiztos mozdulaté. A verskép párhuzamosan hozza az alliteráló szavakat:

*Hörpintek . . .
habzó éggel . . .*

s ezzel figyelmünket a negyedik sorra irányítja, amelyet a „tetején” szó (s egyúttal rím) zár le. A hívó rím a *tején* volt, s jó megfigyelésnek tartjuk, hogy Major észrevette a rímek összefüggését. Nem szabad azonban elfelednünk, hogy az ellentét, amelyre a versszak felépült, még érvényben van (a gyermek — felnőtt, mesék világa — valódi világ, mesék tején lógni — valódi világot hörpinteni), s ezt az ellentétet hozza a rímpár is: a *tején* józansága a felelőrimben „megdadogósodik”, egyenesen szólva a költő a rímmel a „részegség” akusztikai képét idézi fel. A gyermek „józansága” ellenében a „részeg” férfit.

S ha most, ezen a ponton az olvasó asszociál más József Attila-versek képeire is (ami elkerülhetetlen, ha a költő verseit többször is olvasgatjuk), akkor az asszociáció az *Ars poetica* második szakának 3. és 4. sorához hozzákapcsolja a „habzó söröskancsó” képét is. A kérdés most az: van-e az ilyen rezonálás helyességének valamilyen kritériuma? Vegyük hát szemügyre ezt a kérdést:

1. A kérdéses kép hatása felerősödik, az „ivás” képzete konkretizálódik, a *tetején* felelőrim pedig hangosabbá válik, jelentésében is, hangulatában is valódibb zengést nyer.

2. Nem mond ennek az interpretációnak ellent a vers egésze sem, gondoljunk csak a vers 4. és 5. szakaszára, amelyeket éppen e versszakkal állít ellentétbe. Csak nem szabad e versszak „részegségét” szó szerint vennünk. Ha a negyedik szakban a „más költőkről” beszél, kik „koholt képekkel és szeszekkel” a „mámort mímelik”, akkor az ő „részegsége” a „valódi világ” nyújtotta mámor, az ami szöges ellentéte a „mímelésnek”. Ha pedig helyességéről beszélünk e vers kapcsán, akkor az éppen a „más költők” ellen beszél, s ebben a koncepcióban a „hörpintek” „hetykesége” Toldi Miklós vagy egy Kinizsi erőmutatványához hasonlatos.

*

Az olvasó dolga most már, hogy mérlegelje: Major Nándor értelmezése vagy a fentebb kifejtett interpretáció áll-e közelebb József Attila

Ars poetica című verse intencióihoz, melyikünk hamisította meg József Attila gondolatát, vallomását költészetéről.

Záradékol pedig még néhány megjegyzést kell tennünk.

1. Major Nándor első írásában sem vette figyelembe, hogy magam pusztán csak a *fordíthatóság* szempontjából vizsgáltam a kérdéses versszakot, s így az általa kifogásolt megjegyzésem is csak ebből a szempontból mérlegelhető, az nem vágott a vers interpretációs kérdéseibe olyan értelemben, ahogy azt itt megtettük.

2. Major Nándor a *Híd* ez évi 7-8. számában adott válaszában felveti az *Ars poetica* 5. szakaszának értelmezését, mondván:

„Az ötödik versszak két első sora pedig így:

*Én túllépek e mai kocsmán,
az értelmiség és tovább!*

Nocsak! Mit is jelentsen az az „és tovább!”? Az értelmen túl, az értelem felett? Irracionális, irreális, fel nem fogható, imaginárius, varázslatos dolgokhoz lép? Ne tegyünk fel kellemetlen kérdéseket Borinak, mert majd még kitűnik, hogy nem is ok nélkül hivatkoztam mindezekre elemzésemben”. (733. old.) Nos, Major Nándor kétségbe vonta azt a megállapításomat, hogy magyarázatát e vers kapcsán „tetszetős modernista köntösbe” öltöztette. Jobb bizonyíték nem is kell megállapításom helyesége mellett, mert különben, nem siklik el József Attila „továbbjának” József Attila-i magyarázata felett, amit közvetlenül a következő szakban meg is találhatott volna, mert az már cselekvést, társadalmi harci programot is jelent. *A megértett valóság és annak megváltoztatási szándékáról van szó* és társadalmi feladatokról, imígyen:

*Ehess, ihass, ölelhess, alhass,
a mindenséggel mérd magad . . .*

S itt felvethetjük azt a kérdést is, hogy a Major felsorolásában található fogalmak a József Attila emlegette „értelmen” innen vagy túl vannak-e? Valóban: Ne tegyünk fel kellemetlen kérdéseket Major Nándornak!

3. A metafórák kérdéséről szívesen elmélkedem, s külön tanulmányban hajlandó is vagyok megvitatni a kérdést.

4. Nem akarok visszaélni az olvasó türelmével, s így nem térek ki azokra a fordításokra, amelyek alapján Major érveket kovácsolt ellenem, itt csak kettőre utalok: a *tetszetős „modernista” köntös* kapcsán tett észrevételére és az *Ars poetica* 4.-5. szakaszából hogyan lett egy versszak, pontosabban, hogyan „konstruáltam” külön versszakokban található sorokból egy szakot. A gépelt oldal utolsó sorait képezi a szak három utolsó sora, míg az 5. szakasz első sora az új oldal első sora. Mivel elmulasztottam megjelölni, hogy az utolsó sor nem tartozik a fenti háromhoz, a versszak egyé olvadt szándékom ellenére; „önkényességem” ennyiből áll.